

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Практичний посібник для поліцейських, що взаємодіють з громадою / Консультативна місія Європейського Союзу ; П. Вілсон. Харків, 2018. 49 с.
3. Бандурка О. М. Професійна етика поліцейського. Харків : Золота Миля, 2017. 294 с.
Надійшла до редколегії 20.04.2018

УДК 159.9

І. В. КЛИМЕНКО,

кандидат психологічних наук, заступник голови Національної поліції України;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3552-2277>

ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

На основі вивчення думки експертів визначено перелік найбільш професійно важливих якостей і особистісних властивостей правоохоронців, який було покладено в основу проектування системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Ключові слова: *психологічне забезпечення, антикорупційна спрямованість, стратегії подолання.*

Загальновизнаним є положення про те, що на різних стадіях розвитку людини формуються різні системи психологічних якостей. Це положення дозволяє розглядати особистість курсанта – майбутнього правоохоронця – як інтегральну й відкриту систему, в якій відбуваються різні зміни, здійснюється її розвиток. Система психологічного забезпечення професійної підготовки правоохоронців у даному випадку виступає специфічним видом діяльності, який має атрибутивні ознаки діяльнісного опосередкування особистісного розвитку.

Метою нашого дослідження стало визначення експертної думки щодо того, якими головними рисами (професійними або психологічними якостями) має володіти сучасний правоохоронець задля успішного виконання своєї соціальної місії – забезпечення справедливості, законності та правопорядку.

За експертів до нашого вивчення було залучено 248 працівників Національної поліції України середньої ланки віком від 25 до 45 років. В експертному опитуванні вирішувалися питання щодо найбільш актуальних психологічних і професійних якостей сучасних поліцейських в Україні.

У дослідженнях, що були проведені кілька років тому, в узагальненому вигляді ієрархія професійно важливих якостей за ступенем значущості для забезпечення професійної діяльності розподілялася таким чином: на першому місці були комунікативні особливості; на другому – показники емоційно-вольової сфери; далі йшли: дисципліна та ставлення до праці; мотиваційна сфера та спрямованість особистості; інтелектуальні властивості; характерологічні особливості; професійна увага; професійна пам'ять; професійне мислення; психомоторні якості; професійна спостережливість; темпераментні особливості; тип вищої нервової діяльності [2].

Сьогодні динамічні соціальні перетворення в Україні, кадрові ротації правоохоронців, що набули глобального масштабу, фундаментальні зміни організаційної структури правоохоронних органів суттєво вплинули на оцінку правоохоронцями найнеобхідніших рис для успішного виконання професійних обов'язків.

Опрацювання результатів анкетування правоохоронців дозволило нам виокремити перелік найбільш виражених та актуальних професійно важливих якостей, необхідних для успішного несення служби.

На перші місця за значущістю переважна більшість експертів поставила наявність у правоохоронця *антикорупційної спрямованості* та високий рівень *антикорупційної культури*. Вперше за багато років подібного роду опитувань ці дві характеристики стали «переможцями» рейтингу. Факти корупції всередині правоохоронних органів глибоко вражають суспільство і громадськість, підбивають довіру громадян до всієї системи правоохоронних органів та державних інституцій. Корупція – це не лише певні діяння, а й система негативних поглядів, переконань, настановлень [6], спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. Корупція – не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем, не просто завуальовані види підкупу чиновників. Це хвороба більш глибока, яка має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети. Морально-психологічні наслідки корупції проявляються в тому, що вона є потужним фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології; нищить духовні й моральні цінності; сприяє поширенню в суспільстві кримінальної психології; змінює мотивацію службових осіб у сфері державного управління, а також громадян у різних сферах соціального життя. Існування корупції в правоохоронній системі загалом дає підстави вважати її вкрай небезпечним явищем – одним із проявів професійної деформації правоохоронців.

Антикорупційна спрямованість є найважливішою детермінантою професійної спрямованості майбутнього правоохоронця та виступає невід’ємною рисою сформованої громадянськості особистості, яка усвідомлює себе повноправним членом суспільства, налаштованим на самореалізацію в ньому з урахуванням високих моральних характеристик.

Антикорупційна культура як частина правової культури, яка, у свою чергу, невід’ємна від загальної культури, чинить істотний вплив на погляди, установки й норми поведінки особистості, в тому числі у професійній сфері. Благополучні, з точки зору досвіду боротьби з корупцією, країни докладають до формування антикорупційної культури суспільства не менше зусиль, ніж до організаційно-правового забезпечення боротьби з нею. Головними механізмами формування антикорупційної культури є просвіта й освіта. Сучасна українська молодь, повною мірою відбиваючи стан і проблеми всього нашого суспільства, часто демонструє відсутність чіткої системи цінностей, моральних норм і настановлень професійної поведінки, невисокий рівень громадянської активності. Професійне виховання є найважливішою частиною сучасної освіти, оскільки формує в майбутнього фахівця потребу враховувати не лише особисті, але і громадські, державні інтереси.

Антикорупційна культура припускає і наявність компетенцій, необхідних для правообумовленої поведінки: уміння розпізнавати корупцію як соціальне явище; уміння критично та об’єктивно оцінювати матеріали, пов’язані з корупційними проявами; здатність чітко уявляти собі, що таке боротьба з корупцією, і використовувати всі можливості для зниження корупційності в тих чи інших сферах життя та діяльності; це стійка мотивація до антикорупційної поведінки, що має відповідати морально-правовим нормам суспільства [6].

Можна виділити такі функції антикорупційної культури:

- пізнавальну, яка характеризується осмисленням індивідом корупційних явищ у правовій практиці;
- моделювання, яка на основі осмислення служить засобом формування відповідної моделі антикорупційної поведінки;
- регулюючу, яка дає можливість зіставляти свою антикорупційну поведінку з правовими вимогами.

Завдання формування антикорупційної культури майбутніх правоохоронців у закладах вищої освіти пов’язане з якісним оновленням методів, засобів і форм організації навчання.

Наступна необхідна професійна якість, яку виділили наші експерти, – *здатність приймати рішення*. Як указують Асіла Сефі та Даррелл Норман Баррелл, удосконалення вміння приймати рішення і навчання критичного мислення допомагає поліцейським об’єктивно поставитись до власних уподобань та переконань і може привести до зменшення порушень громадської безпеки [10].

Ненсі Вуд і Крістіна Серені-Месінгер зазначають, що освіта, яка заохочує вирішення проблем через критичне мислення, змушує тих, хто навчається, робити необхідний пошук, висувати гіпотези, аналізувати та належним чином оцінювати ситуацію без застосування власних переконань і упереджень [11].

На значущість здатності до прийняття рішень у поліцейській діяльності звертають увагу Діана Халперн [8] і Робер Водд [12]. Застосування в процесі прийняття рішень когнітивних навичок допомагає досягти взаємно бажаного результату як для правоохоронця, так і для суспільства. Критичне мислення необхідне для будь-якого професіонала тому, що воно дає покращені результати не лише для індивіда з критичним мисленням, а й для тих, кому служить цей професіонал.

Разом з тим Пітер МакДермотт і Діана Хьюлс звертають увагу на те, що традиційне навчання в академії не сприяє розвитку навичок вирішення проблем. Замість цього, пишуть автори, пропонується такий підхід до навчання та освіти, за якого інструктор надає навчальний матеріал, після чого здійснюється оцінювання. Але ж на поліцейських покладається обов'язок підтримувати соціальний порядок і будувати суспільні відносини. А нові поліцейські, які починають виконувати свої професійні обов'язки в американському суспільстві, позбавлені навичок вирішення проблем [9].

В успішному протистоянні особистості стресовим ситуаціям, насамперед у професійній діяльності, особливу роль відіграє така характеристика, як *життєстійкість*. Те, що життєстійкість впливає не тільки на процес здійснення вибору, а й на результат, дозволяє зарахувати життєстійкість одним з домінуючих чинників особистісного потенціалу, який свідчить про складну і зрілу форму саморегуляції людини [4].

Важливою в дослідному і практичному плані, констатує Л. М. Молчанова, є проблема життєстійкості як фактора психічної стійкості представників екстремальних професій, виходячи з того, що діяльність цих фахівців протікає в особливих умовах, які характеризуються постійним впливом різних стресогенних факторів: підвищеної відповідальності за життя інших людей, неординарності, непередбачуваності незавершених психотравматичних ситуацій і необхідності швидкого прийняття рішень [4].

Наступна необхідна характеристика сучасного правоохоронця, на думку наших експертів, це *готовність працювати в умовах, що постійно змінюються*. Як зазначають зарубіжні дослідники інноваційних процесів у поліцейських органах Стів Дерроч і Лорейн Мазеролл [7], очікування сучасного суспільства від функціонування поліцейських органів вимагають від представників поліцейської професії всіх рівнів високої готовності до змін, але така готовність і рівень здатності поліцейських організацій до прийняття інноваційних практик практично не вивчається, що робить психологічну сутність реорганізаційних процесів вельми важкозрозумілою [7].

Одним із важливих компонентів ймовірності успішності готовності до змін стає механізм, оснований на *прогностичній діяльності* майбутніх правоохоронців. У сучасному суспільстві вміння передбачати результати своєї роботи, вчасно коригувати та вдосконалювати методи і засоби досягнення мети є необхідною умовою успішності й конкурентоспроможності фахівця в будь-якій сфері. Саме тому в даний час особливої актуальності і практичної значущості набуває вивчення різних компетенцій, у тому числі спеціальних компетенцій, тобто вмінь, необхідних для виконання конкретної професійної ситуації (проектних, прогностичних, конструктивних, аналітичних, розвивальних, рефлексивних).

Наступну сходинку в нашому рейтингу експерти віддали *здатності правоохоронців до саморегуляції*. Як визначає К. М. Лисенко-Гелемб'юк, по-перше, саморегуляція є провідним процесом будь-якого виду життєдіяльності особистості, передбачає усвідомлену мотивацію власних вчинків, їх самооцінку та самоконтроль, свідому стимуляцію вольової активності, подолання небажаних емоційних станів, витримку при подоланні труднощів, використання засобів самозаспокоєння та самовладання, позитивної емоційної активності, по-друге, це вміння людиною усвідомлено впливати на саму себе, що виражається у гальмуванні та

стимулюванні певних власних дій, бажань, потреб, вироблення внутрішніх механізмів регуляції, тобто саморегуляція, дозволяє їй вибірково ставитися до зовнішніх впливів, здійснювати контроль за своїми вчинками, формувати життєву позицію [3].

Отже, спираючись на вищенаведене, слід зауважити, що останнім часом у психології все більше помітні підходи, в яких поняття рефлексії та саморегуляції виявляються тісно пов'язаними між собою. Завдяки *рефлексії* у людини виникає внутрішнє життя і з'являється здатність керувати своїми станами і потягами – свобода вибору. Рефлексія визначена нашими експертами як найважливіша регулятивна складова особистості, що дозволяє їй свідомо вибудовувати свою життєдіяльність.

Наші експерти відзначали, що дуже важливою для фахівця є здатність долати труднощі, виживати у складних умовах виконання професійних обов'язків. *Копінг-стратегії* – це дії, що дозволяють людині долати складну життєву ситуацію на основі актуалізації її особистісних ресурсів та врахування умов і середовища, в якому відбувається ця ситуація. Це форма поведінки, що виявляється у готовності індивіда до розв'язання будь-яких життєвих проблем, ситуацій, завдань. Вона відображає спрямованість особистості на пристосування до обставин. Психологічне значення копінг, констатує Є. П. Ільїн, полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи їй оволодіти нею, послабити або пом'якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації [1].

Як підкреслює Д. Д. Отич, кожна стратегія психологічного подолання є специфічною, визначається суб'єктивним значенням ситуації, що переживається людиною, та відповідає переважно одному із завдань – вирішенню реальної проблеми чи її емоційному переживанню, коригуванню самооцінки чи регулюванню стосунків з людьми [5].

Рефлексивність особистості – це здатність особистості до спрямування власної діяльності на саму себе, власні особливості, тобто рефлексивність забезпечує особистості можливість самоконструювання, саморозвитку, самодетермінації. Водночас необхідно розуміти, що вона може мати не лише конструктивний, а й деструктивний характер, наприклад, коли у процесі саморозвитку особистість викорінює особливості, які заважають успішності її діяльності.

Практичний досвід психологічної служби освітніх установ МВС показує, що курсанти відомчих вузів потребують психологічного супроводу, який був би спрямований на розвиток у них конструктивних стратегій копінг-поведінки. У процесі професійної підготовки правоохоронці переживають низку кризових ситуацій, пов'язаних як з інтенсивним фізичним і особистісним розвитком, так і з підвищеною напруженістю навчальної та службової діяльності, необхідністю відповідати високим вимогам, що ставляться до працівника поліції. Неконструктивне подолання кризових ситуацій позначається не тільки на особистісному розвитку курсантів, а й на успішності їх адаптації до вимог правоохоронної системи, а також на професійному та моральному становленні майбутніх офіцерів поліції.

Крім того, на думку експертів, високі психологічні вимоги, що висуваються до особистості та професійної діяльності працівника сучасної поліції, на даний момент обумовлені високим рівнем соціальної *відповідальності*, а також складністю роботи й наявністю постійного ризику. *Відповідальність* у діяльності працівників поліції посідає особливе місце. Описуючи категорію відповідальності, більшість авторів виділяють у ній три компоненти – когнітивний, емоційний і поведінково-результативний. Відповідальність виступає тим необхідним компонентом у професійній діяльності правоохоронців, що обумовлює успішність та ефективність їхньої праці.

Сьогодні підвищуються вимоги з боку суспільства до рівня підготовленості правоохоронців України. Професіоналізм вимагає наявності певної сукупності знань, умінь і навичок. Однак реформування правоохоронної системи висуває нові вимоги не тільки до особистості поліцейського, але й до освітніх умов, у яких така особистість формується. Зміст і технології нової поліцейської освіти мають бути спрямовані на створення таких психологічних характеристик особистості майбутніх професіоналів, які забезпечать

формування професійної компетентності та актуалізацію особистісно-професійних ресурсів правоохоронців.

У процесі нашого експертного вивчення серед найважливіших якостей, які потрібні правоохоронцю, було виділено такі: сформована антикорупційна спрямованість, антикорупційна культура, здатність приймати рішення, саморегуляція, рефлексія, толерантність до невизначеності, сформованість конструктивних стратегій подолання, прогностична здатність, високий рівень відповідальності.

Отриманий перелік професійно важливих якостей і особистісних властивостей став у подальшому основою проектування системи психологічного забезпечення професійної підготовки правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий. СПб. : Питер, 2004. С. 701.
2. Лапчук В. С. Організація психологічної підготовки працівників міліції до охорони громадського порядку під час проведення масових спортивних заходів // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2010. Т. XII, ч. 3. С. 263–269. URL: <https://www.twirpx.com/file/727600/> (дата звернення: 18.03.2018).
3. Лисенко-Гелемб'юк К. М. Саморегуляція особистості в умовах підготовки педагогів до професійної діяльності. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 13. С. 197–201.
4. Молчанова Л. Н. Жизнестойкость как фактор устойчивости к психическому выгоранию представителей экстремальных профессий. *Клиническая и медицинская психология: исследования, обучение, практика*. 2015. № 4 (10). URL: http://www.medpsy.ru/climp/2015_4_10/article13.php (дата звернення: 18.03.2018).
5. Отич Д. Д. Динаміка копінг-стратегій майбутніх психологів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Психологічні науки*. 2013. № 114. С. 145–150.
6. Шарапова Е. А. Формирование антикоррупционной направленности личности в профессиональном воспитании студента вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Краснодар, 2016. 164 с.
7. Darroch S., Mazerolle L. Intelligence-led policing: a comparative analysis of community context influencing innovation uptake. *Policing and Society*. 2015. Vol. 25, Iss. 1. P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/10439463.2013.784312>.
8. Halpern D. F., Mahwa N. J. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. *Erlbaum Associates*. 2003. No. 472.
9. McDermott P. J., Hulse D. Focus on Training. Interpersonal Skills Training in Police Academy Curriculum. *FBI Law Enforcement Bulletin*. Feb. 1, 2012. URL: <https://leb.fbi.gov/articles/focus/focus-on-training-interpersonal-skills-training-in-police-academy-curriculum> (дата звернення: 18.03.2018).
10. Safi A., Burrell D. N. Developing critical thinking leadership skills in homeland security professionals, law enforcement agents and intelligence analysts. *Homeland Defense Journal*. 2007. Vol. 5, Iss. 6. P. 50–52.
11. Sereni-Massinger C., Wood N. Linking Educational Institutions with Police Officer Training Programs. *Journal of Education and Learning*. 2016. Vol. 10, No. 2. P. 139–146. <http://dx.doi.org/10.11591/edulearn.v10i2.3443>.
12. Vodde R. F. *Andragogical Instruction for Effective Police Training*. Amherst, N. Y. : Cambria Press, 2009. 468 p.

Надійшла до редколегії 23.03.2018